

การศึกษาทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ ชั้นปริคlinikต่อการจัดการเรียนการสอน หลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต ของคณะ แพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล

บุษจรรย์ ทุ่งหทัย, สป.ม., พิชดาพรรณ อุดมเพชร, กศ.ม., พรรณิการ์ พุ่มจันทร์, กศ.บ.

นักวิชาการ, ฝ่ายการศึกษา, งานแพทยศาสตรศึกษา, คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล, มหาวิทยาลัยมหิดล, กรุงเทพมหานคร 10700.

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปริคlinikต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ใน 2 ด้าน คือ ด้านอาจารย์ผู้สอน และด้านการจัดการเรียนการสอน จำแนกตามเพศ ชั้นปี และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยผู้วิจัยศึกษากับกลุ่มตัวอย่าง คือ นักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3 คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล จำนวน 273 คน มาจากการสุ่มตัวอย่างแบบง่าย (Simple Random Sampling) และเก็บรวบรวมข้อมูลจากแบบสอบถามทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปริคlinikต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล และวิเคราะห์ข้อมูลใช้สถิติ ร้อยละ ค่าเฉลี่ย และส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ผลการวิจัยพบว่า นักศึกษาแพทย์ร้อยละ 50.90 เป็นเพศหญิง ซึ่งมีค่าเฉลี่ยคะแนนของทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปริคlinikต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ในด้านอาจารย์ผู้สอน และด้านการจัดการเรียนการสอน โดยรวมมีความเหมาะสมมากที่สุด ค่าเฉลี่ยรวม เท่ากับ 4.07 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.65 และด้านอาจารย์ผู้สอนมีความเหมาะสมมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยรวม เท่ากับ 4.18 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.47 และด้านการจัดการเรียนการสอนมีความเหมาะสมมากที่สุด มีค่าเฉลี่ยรวม เท่ากับ 3.96 ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน 0.83

คำสำคัญ: ทัศนคติ, การจัดการเรียนการสอน, นักศึกษาแพทย์ชั้นปริคlinik

Abstract : The study of attitude of pre-clinical medical students to teaching and learning in Doctor of Medicine Program, Faculty of Medicine Siriraj Hospital Nucharee Hongliam, M.P.A., Phachadapan Odompert, M.Ed., Punnika Poomjan, B.Ed. Education Department, Division of Medical Education, Faculty of Medicine SirirajHospital, Mahidol University, Bangkok 10700, Thailand.
Siriraj Medical Bulletin 2015;8(1):10-18

The purpose of the research was to study pre-clinical medical students' attitude to the learning and teaching management of doctor of medicine program, Faculty of Medicine Siriraj Hospital on 2 aspects: teacher, and learning and teaching management. The participants were classified by gender, class level, and academic achievement. The sample consisted of 273 second and third year medical students of Faculty of Medicine Siriraj Hospital, Mahidol University from Simple Random Sampling method. Pre-clinical medical students' questionnaires on attitude to the learning and teaching management were collected. Data were analyzed by using percentage, mean, and standard deviation. The results showed that 50.90% of the sample medical students were female. The total mean score of pre-clinical medical students' attitudes to the learning and teaching management of doctor of medicine program was most appropriate (mean $\pm$ standard deviation of 4.07 ± 0.65). The mean score of pre-clinical medical students' attitude to the teacher was most appropriate (mean $\pm$ standard deviation of 4.18 ± 0.47). The mean score of pre-clinical medical students' attitude to the learning and teaching management was most appropriate (mean $\pm$ standard deviation of 3.96 ± 0.83).

Keywords: Attitude, learning and teaching management, pre-clinical medical students

ความเป็นมา และความสำคัญของโครงการ

ทัศนคติมีผลต่อผลสัมฤทธิ์และแรงจูงใจในการเรียน ดังนั้น ปัจจัยในการจัดการเรียนการสอนให้มีประสิทธิภาพมีอยู่ 5 ปัจจัย คือ ด้านหลักสูตร ด้านอาจารย์ผู้สอน ด้านการจัดการเรียนการสอน ด้านการวัดและประเมินผล ปัจจัยเกื้อหนุน แต่จากการวิเคราะห์เนื้อหาของผู้วิจัย พบว่าปัจจัยด้านอาจารย์ผู้สอน และวิธีการสอนยังคงเป็นประเด็นที่สำคัญและสมควรนำมาศึกษา เพราะอาจารย์ผู้สอนต้องปฏิบัติหน้าที่เป็นผู้บริหารนอกเหนือจากการสอน รวมทั้งงานบริการจึงมีภาระงานมากไม่ค่อยมีเวลา ตลอดจนเทคนิควิธีการสอนของแต่ละคนยังมีความแตกต่างกันตามประสบการณ์

วิธีการจัดการเรียนการสอนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับผู้เรียนนั้น ทำให้ผู้เรียนสามารถรู้จักคิดวิเคราะห์ สังเคราะห์ และสร้างสรรค์เพื่อให้เกิดความรู้ความเข้าใจในหลักสูตรตลอดจนเนื้อหารายวิชาอย่างเหมาะสม โดยลดเนื้อหาการบรรยาย และเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้เข้ามามีส่วนร่วมแสดงความคิดเห็นต่อการเรียนการสอนในแต่ละรายวิชา รวมทั้งเน้นกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาให้ผู้เรียนฝึกคิดอย่างเป็นระบบสามารถเชื่อมโยงข้อมูลต่าง ๆ จากส่วนย่อยไปหาส่วนใหญ่ และมีเหตุผลพิจารณาทุกแง่มุมของปัญหา

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปริคณีกต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล

เพื่อนำทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ที่มีต่อการจัดการการเรียนการสอนมาเป็นข้อมูลสำหรับนำไปปรับปรุงและพัฒนาการเรียนการสอนให้สอดคล้องและเหมาะสมกับความต้องการของนักศึกษาแพทย์ต่อไป

วัตถุประสงค์และวิธีการ

วิธีดำเนินการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงสำรวจ โดยใช้แบบสอบถาม เพื่อศึกษาทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปริคณีกต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ใน 2 ด้าน คือ ด้านอาจารย์ผู้สอน และด้านการจัดการเรียนการสอน โดยกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการวิจัยในครั้งนี้ คือ นักศึกษาแพทย์คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มหาวิทยาลัยมหิดล ประจำปีการศึกษา 2556 ชั้นปีที่ 2 จำนวน 321 คน และชั้นปีที่ 3 จำนวน 330 คน รวมทั้งสิ้นจำนวน 651 คน โดยกำหนดขนาดตัวอย่างตามวิธีของศิริชัย กาญจนวาสี และคณะ^๑ ที่ระดับความเชื่อมั่นร้อยละ 95 สัดส่วนความคลาดเคลื่อน 0.05 จะได้สัดส่วนของกลุ่มตัวอย่างจำนวน 255 คน และใช้วิธีสุ่มตามความสะดวก (Convenience หรือ Accidental Sampling) ในการแจกแบบสอบถาม เนื่องจากการแจกแบบสอบถามให้กับนักศึกษาแพทย์มีโอกาสที่จะได้รับคืนจากนักศึกษาแพทย์ประมาณร้อยละ 25-30 ดังนั้นจะแจกแบบสอบถาม

จำนวน 3-4 เท่าของชุดข้อมูลที่ต้องการเก็บกับนักศึกษาแพทย์ทั้งหมด (651 คน)

เครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยครั้งนี้คือ แบบสอบถามแบบมาตราประมาณค่า (rating scale) เรื่องทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปริคlinikต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล มีจำนวน 20 ข้อ โดยมีค่าความเชื่อมั่นทั้งฉบับมีค่า 0.918 ซึ่งเนื้อหาภายในแบบสอบถามแบ่งออกเป็น 2 ส่วน ดังนี้

ตอนที่ 1 ข้อมูลทั่วไปของนักศึกษาแพทย์ที่ตอบแบบสอบถาม ประกอบด้วย เพศ ชั้นปี และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน

ตอนที่ 2 แบบสอบถามทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปริคlinikต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล เป็นแบบสอบถามแสดงทัศนคติของนักศึกษาต่อการจัดการเรียนการสอน ซึ่งแยกออก 2 ด้านคือ ด้านอาจารย์ผู้สอน และด้านการจัดการเรียนการสอน โดยในแต่ละด้านผู้ตอบแบบสอบถามแสดงความคิดเห็นว่าการจัดการเรียนการสอนมีความเหมาะสมเป็นแบบ

ประมาณค่า 5 ระดับ (Likert scale) โดยระดับคะแนนมีค่าตั้งแต่ 1-5 แสดงความคิดเห็นว่าการจัดการเรียนการสอนมีความเหมาะสมมากที่สุด มาก ปานกลาง น้อย และน้อยที่สุดตามลำดับ

สถิติที่ใช้และการวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูลที่รวบรวมได้จากแบบสอบถามที่ได้รับคืนจากนักศึกษาแพทย์นั้นสามารถแบ่งออกได้ 2 ขั้นตอน คือ 1) การวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้นเพื่ออธิบายลักษณะของผู้ตอบแบบสอบถาม ด้วยค่าสถิติพื้นฐานโดยใช้ค่าร้อยละ 2) การวิเคราะห์ข้อมูลทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปริคlinikต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ด้วยสถิติพื้นฐาน ได้แก่ ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน เป็นรายชื่อ

ผลการศึกษา

1. ค่าสถิติพื้นฐานลักษณะทางประชากรของนักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3 จำแนกตามเพศ ชั้นปี และผลสัมฤทธิ์ทางการเรียน โดยใช้ค่าร้อยละ ดังตารางที่ 1 พบว่า กลุ่มตัวอย่างที่ตอบแบบสอบถาม

ตารางที่ 1. ลักษณะทางประชากรของนักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3

		จำนวน (คน)	ร้อยละ
เพศ	ชาย	131	48.00
	หญิง	139	50.90
	ไม่ระบุ	3	1.10
รวม		273	100
ระดับชั้นปี	นักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่ 2	135	49.50
	นักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่ 3	138	50.50
รวม		273	100
เกรดเฉลี่ยสะสม	อยู่ระหว่าง 2.00 – 2.49	1	0.40
	อยู่ระหว่าง 2.50 – 2.99	21	7.70
	อยู่ระหว่าง 3.00 – 3.49	106	38.80
	อยู่ระหว่าง 3.50 – 4.00	139	50.90
	ไม่ระบุ	6	2.20
รวม		273	100

จำนวน 273 คน เป็นหญิงร้อยละ 50.90 เป็นเพศชาย ร้อยละ 48.00 และไม่ระบุเพศร้อยละ 1.10 ระดับชั้นปี ของนักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่ 2 ร้อยละ 49.50 และนักศึกษา แพทย์ชั้นปีที่ 3 ร้อยละ 50.50 รวมทั้งผลสัมฤทธิ์ทางการ เรียนของนักศึกษาแพทย์ชั้นปีที่ 2 และชั้นปีที่ 3 มีเกรด เฉลี่ยสะสม อยู่ระหว่าง 3.50-4.00 ร้อยละ 50.90 รองลง มาอยู่ระหว่าง 3.00-3.49 ร้อยละ 38.80

2. การศึกษาทัศนคติจากนักศึกษาแพทย์ชั้นปีรี คลินิกต่อการจัดการเรียนการสอน หลักสูตรแพทยศาสตร บัณฑิต ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล ทั้งด้าน อาจารย์ผู้สอน และด้านการจัดการเรียนการสอน อยู่ใน ระดับมากที่สุด คิดเป็นร้อยละรวม เท่ากับ 28.25 และ พิจารณาในแต่ละด้าน ดังตารางที่ 2 พบว่า

■ **ด้านอาจารย์ผู้สอน** นักศึกษาแพทย์ส่วนใหญ่มีทัศนคติต่ออาจารย์ผู้สอนชั้นปีรีคลินิก อยู่ในระดับ มากที่สุด 3 ลำดับแรก คือ ความรู้ความสามารถ และ ประสบการณ์ตรงตามรายวิชาที่สอน รองลงมา คือ การ เตรียมการสอนที่ดี และพัฒนาตนเองในด้านวิชาการ วิชาชีพ อย่างสม่ำเสมอ (ร้อยละ 53.10, 42.10 และ 38.50 ตามลำดับ) และมีอัตราร้อยละอยู่ในระดับน้อย ที่สุด 3 ลำดับ คือ สอดแทรกเรื่องจริยธรรมและคุณธรรม แก่นักศึกษาในการสอน รองลงมาคือ สามารถดำเนินการ สอนครอบคลุมเนื้อหาวิชาที่กำหนด และอาจารย์ผู้สอนรับ ฟังและเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้แสดงความคิดเห็น (ร้อย ละ 20.50, 22.30 และ 28.20 ตามลำดับ)

■ **ด้านการจัดการเรียนการสอน** นักศึกษา แพทย์ส่วนใหญ่มีทัศนคติต่อการจัดการเรียนการสอนชั้น ปีรีคลินิก อยู่ในระดับมากที่สุด 3 ลำดับ คือ เปิดโอกาสให้ นักศึกษาได้แสดงความคิดเห็นต่อการเรียนการสอนใน แต่ละรายวิชา รองลงมา คือ เนื้อหาที่มีความทันสมัยและ สอดคล้องกับสภาพการณ์ของสังคมในปัจจุบัน และมีการ จัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา การจัดการเรียน การสอนส่งเสริมให้นักศึกษาฝึกคิดอย่างเป็นระบบและมี เหตุผลมีร้อยละเท่ากัน (ร้อยละ 31.10 26.40 และ 24.90 ตามลำดับ) และมีอัตราร้อยละอยู่ในระดับน้อยที่สุด 3

ลำดับ คือ มีการใช้วิธีการสอนที่น่าสนใจ ส่งเสริมให้ผู้เรียน ได้เกิดการเรียนรู้ รองลงมาคือ เนื้อหารายวิชาที่จัดให้เรียน แต่ละภาคเรียนมีความสัมพันธ์กับระยะเวลาที่กำหนด ในแต่ละภาคเรียน และมีการใช้วิธีการสอนที่กระตุ้นให้ นักศึกษาเกิดความคิดสร้างสรรค์ (ร้อยละ 13.90, 17.20 และ 20.10 ตามลำดับ)

ค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ทัศนคติของ นักศึกษาแพทย์ชั้นปีรีคลินิกต่อการจัดการเรียนการสอน หลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราช พยาบาล ทั้งด้านอาจารย์ผู้สอน และด้านการจัดการเรียน การสอน มีค่าเฉลี่ยรวมอยู่ในระดับมากที่สุด เท่ากับ 4.18 และพิจารณาในแต่ละด้าน ดังตารางที่ 3 พบว่า

■ **ด้านอาจารย์ผู้สอน** นักศึกษาแพทย์ส่วนใหญ่มีทัศนคติต่ออาจารย์ผู้สอนชั้นปีรีคลินิก อยู่ในระดับ มากที่สุด 3 ลำดับแรก คือ คือ ความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ตรงตามรายวิชาที่สอน รองลงมา คือ มีการเตรียมการสอนที่ดี พัฒนาตนเองในด้านวิชาการ วิชาชีพ อย่างสม่ำเสมอ ($\bar{X}$ = 4.48, 4.34 และ 4.29 ตาม ลำดับ) และค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อยที่สุด 2 ลำดับ คือ สอดแทรกเรื่องจริยธรรมและคุณธรรมแก่นักศึกษาในการ สอน และดำเนินการสอนครอบคลุมเนื้อหาวิชาที่กำหนด ($\bar{X}$ = 3.91 และ 3.99 ตามลำดับ)

■ **ด้านการจัดการเรียนการสอน** นักศึกษาแพทย์ ส่วนใหญ่มีทัศนคติต่อการจัดการเรียนการสอนชั้นปีรี คลินิก อยู่ในระดับมากที่สุด 3 ลำดับแรก คือ มีการเปิด โอกาสให้นักศึกษาได้แสดงความคิดเห็นต่อการเรียนการ สอนในแต่ละรายวิชา รองลงมา คือ เนื้อหาของแต่ละ รายวิชาที่จัดให้เรียนมีความทันสมัยและสอดคล้องกับ สภาพการณ์ของสังคมในปัจจุบัน มีการจัดกิจกรรมที่ สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา ($\bar{X}$ = 4.11, 4.07, และ 4.04 ตามลำดับ) และค่าเฉลี่ยอยู่ในระดับน้อยที่สุด 2 ลำดับ คือ เนื้อหารายวิชาที่จัดให้เรียนแต่ละภาคเรียนมีความสัมพันธ์ กับระยะเวลาที่กำหนดในแต่ละภาคเรียน และมีการใช้ วิธีการสอนที่กระตุ้นให้นักศึกษาเกิดความคิดสร้างสรรค์ ($\bar{X}$ = 3.71 และ 3.76 ตามลำดับ)

ตารางที่ 2. แสดงค่าร้อยละของทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปรีคลินิกต่อการจัดการเรียนการสอนหลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล 2 ด้าน คือ ด้านอาจารย์ผู้สอน และด้านการจัดการเรียนการสอน

ปัจจัยการจัดการเรียนการสอน	ทัศนคติจากนักศึกษาแพทย์ชั้นปรีคลินิกต่อการจัดการเรียนการสอน หลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล (N = 273 คน)				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
ด้านอาจารย์ผู้สอน					
1. อาจารย์ผู้สอนชี้แจงวัตถุประสงค์และรายละเอียดต่าง ๆ ในรายวิชาที่สอน	88 (32.23)	139 (50.92)	44 (16.12)	2 (0.73)	-
2. อาจารย์ผู้สอนมีการเตรียมการสอนที่ดี	115 (42.10)	137 (50.20)	21 (7.70)	-	-
3. อาจารย์ผู้สอนสอดแทรกเรื่องจริยธรรมและคุณธรรมแก่นักศึกษาในการสอน	56 (20.50)	145 (53.10)	64 (23.40)	7 (2.60)	1 (0.40)
4. อาจารย์ผู้สอนสอดแทรกความรู้ใหม่ๆ เกี่ยวกับเรื่องที่สอน	90 (33.00)	141 (51.60)	41 (15.00)	1 (0.40)	-
5. อาจารย์ผู้สอนมีความรู้ความสามารถและประสบการณ์ตรงตามรายวิชาที่สอน	145 (53.10)	113 (41.4)	15 (5.50)	-	-
6. อาจารย์ผู้สอนรับฟังและเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้แสดงความคิดเห็น	77 (28.20)	147 (53.80)	45 (16.50)	4 (1.50)	-
7. อาจารย์ผู้สอนสามารถดำเนินการสอนครอบคลุมเนื้อหาวิชาที่กำหนด	61 (22.30)	156 (57.10)	49 (17.90)	6 (2.20)	1 (0.40)
8. อาจารย์ผู้สอนใช้อุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัย	104 (38.10)	138 (50.50)	30 (11.00)	1 (0.40)	-
9. อาจารย์ผู้สอนให้คำปรึกษาและคำแนะนำที่ดีแก่นักศึกษา	80 (29.30)	140 (51.30)	48 (17.60)	5 (1.80)	-
10. อาจารย์ผู้สอนพัฒนาตนเองในด้านวิชาการ วิชาชีพ อย่างสม่ำเสมอ	105 (38.50)	142 (52.00)	26 (9.50)	-	-
รวมด้านอาจารย์ผู้สอน	92 (33.73)	140 (51.19)	38 (14.02)	3 (0.96)	0 (0.08)
ด้านการจัดการเรียนการสอน					
11. มีการใช้วิธีการสอนที่น่าสนใจ ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้	38 (13.90)	150 (54.90)	72 (26.40)	11 (4.00)	2 (0.70)
12. มีการจัดทำแผนการสอนได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหารายวิชา	61 (22.30)	149 (54.60)	55 (20.10)	6 (2.20)	1 (0.40)
13. เนื้อหารายวิชาที่จัดให้เรียนแต่ละภาคเรียนมีความสัมพันธ์กับระยะเวลาที่กำหนดในแต่ละภาคเรียน	47 (17.20)	123 (45.10)	83 (30.40)	16 (5.90)	4 (1.50)
14. เนื้อหาของแต่ละรายวิชาที่จัดให้เรียนมีความทันสมัยและสอดคล้องกับสภาพการณ์ของสังคมในปัจจุบัน	72 (26.40)	145 (53.10)	52 (19.00)	3 (1.10)	-

ปัจจัยการจัดการเรียนการสอน	ทัศนคติจากนักศึกษาแพทย์ชั้นปรีคลินิกต่อการจัดการเรียนการสอน หลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล (N = 273 คน)				
	มากที่สุด	มาก	ปานกลาง	น้อย	น้อยที่สุด
15. มีการเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้แสดงความคิดเห็นต่อการเรียนการสอนในแต่ละรายวิชา	85 (31.10)	135 (49.50)	51 (18.70)	2 (0.70)	-
16. การจัดการเรียนการสอนเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ	65 (23.80)	143 (52.40)	59 (21.60)	5 (1.80)	1 (0.40)
17. การเรียนการสอนเน้นการมีส่วนร่วมของนักศึกษา	59 (21.60)	147 (53.80)	57 (20.90)	8 (2.90)	2 (0.70)
18. การจัดการเรียนการสอนส่งเสริมให้นักศึกษาฝึกคิดอย่างเป็นระบบและมีเหตุผล	68 (24.90)	144 (52.70)	45 (16.50)	14 (5.10)	2 (0.70)
19. มีการใช้วิธีการสอนที่กระตุ้นให้นักศึกษาเกิดความคิดสร้างสรรค์	55 (20.10)	120 (44.00)	78 (28.60)	17 (6.20)	3 (1.10)
20. มีการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา	72 (26.40)	152 (55.70)	37 (13.60)	11 (4.00)	1 (0.40)
รวมด้านการจัดการเรียนการสอน	62 (22.77)	141 (51.58)	59 (21.58)	9 (3.39)	2 (0.59)
รวมทั้ง 2 ด้าน	77 (28.25)	140 (51.39)	49 (17.80)	6 (2.18)	1 (0.34)

สรุปผลการวิจัย

ด้านอาจารย์ผู้สอน นักศึกษาแพทย์คิดว่าความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ของอาจารย์ผู้สอนตรงกับรายวิชาที่สอนและเหมาะสม แต่ในการสอนนักศึกษาแพทย์คิดว่าการสอนสอดแทรกจริยธรรมและคุณธรรมยังมีน้อย ส่วนในด้านการจัดการเรียนการสอน มีการเปิดโอกาสให้นักศึกษาแพทย์ได้ประเมินการสอนในแต่ละรายวิชาอย่างเหมาะสม แต่เนื้อหาวิชาที่จัดให้เรียนมีมาก ในขณะที่เวลาใช้สอนน้อย และวิธีการสอนยังขาดการกระตุ้นให้นักศึกษาแพทย์เกิดความคิดสร้างสรรค์

อภิปรายผล

จากผลการศึกษาทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปรีคลินิกต่อการจัดการเรียนการสอน หลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล 2 ด้าน

ได้แก่ ด้านอาจารย์ผู้สอน และด้านการจัดการเรียนการสอน พบว่า โดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ผู้วิจัยขอเสนอการอภิปรายผลเป็นรายด้าน ดังนี้

ด้านอาจารย์ผู้สอน

จากการศึกษา พบว่าทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปรีคลินิกต่ออาจารย์ผู้สอน หลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล โดยรวมมีความเหมาะสมอยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องมาจากอาจารย์ผู้สอนมีความรู้ความสามารถจากประสบการณ์ตรงในรายวิชาที่ตนเองสอน และมีความชำนาญพิเศษเฉพาะด้าน ทำให้สามารถอธิบายเนื้อหาวิชาและความรู้ต่าง ๆ ให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจได้เป็นอย่างดี และอาจารย์ผู้สอนได้ศึกษาค้นคว้าและกลั่นกรองเนื้อหาในการสอน จึงทำให้ผู้เรียนเกิดความเข้าใจในเนื้อหาวิชาที่สอน และมีการพัฒนาตนเองในด้านวิชาการ วิชาชีพ อย่างสม่ำเสมอ ตลอดจนการวางตนของอาจารย์ผู้สอนมีความเป็นกันเองกับ

ตารางที่ 3. แสดงค่าเฉลี่ย ส่วนเบี่ยงเบนมาตรฐาน ของทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปรีคลินิกต่อการจัดการเรียนการสอน หลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต ของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล 2 ด้าน คือ ด้านอาจารย์ผู้สอน และด้านการจัดการเรียนการสอน

ทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปรีคลินิกต่อการจัดการเรียนการสอน หลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล	จำนวน (คน) N = 273	แปล	
		ค่าเฉลี่ย ($\bar{X}$)	ส่วนเบี่ยงเบน มาตรฐาน (S.D.)
ด้านอาจารย์ผู้สอน			
1. อาจารย์ผู้สอนที่แจ่มชัดวัตถุประสงค์และรายละเอียดต่าง ๆ ในรายวิชาที่สอน	4.15	0.70	มากที่สุด
2. อาจารย์ผู้สอนมีการเตรียมการสอนที่ดี	4.34	0.62	มากที่สุด
3. อาจารย์ผู้สอนสอดแทรกเรื่องจริยธรรมและคุณธรรมแก่นักศึกษา ในการสอน	3.91	0.75	มากที่สุด
4. อาจารย์ผู้สอนสอดแทรกความรู้ใหม่ ๆ เกี่ยวกับเรื่องที่สอน	4.17	0.68	มากที่สุด
5. อาจารย์ผู้สอนมีความรู้ความสามารถ และประสบการณ์ตรง ตามรายวิชาที่สอน	4.48	0.60	มากที่สุด
6. อาจารย์ผู้สอนรับฟังและเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้แสดงความคิดเห็น	4.09	0.71	มากที่สุด
7. อาจารย์ผู้สอนสามารถดำเนินการสอนครอบคลุมเนื้อหาวิชาที่กำหนด	3.99	0.70	มากที่สุด
8. อาจารย์ผู้สอนใช้อุปกรณ์และสื่อการเรียนการสอนที่ทันสมัย	4.26	0.66	มากที่สุด
9. อาจารย์ผู้สอนให้คำปรึกษาและคำแนะนำที่ดีแก่นักศึกษา	4.08	0.73	มากที่สุด
10. อาจารย์ผู้สอนพัฒนาตนเองในด้านวิชาการ วิชาชีพ อย่างสม่ำเสมอ	4.29	0.63	มากที่สุด
ค่าเฉลี่ยรวมด้านอาจารย์ผู้สอน	4.18	0.47	มากที่สุด
ด้านการจัดการเรียนการสอน			
11. มีการใช้วิธีการสอนที่น่าสนใจ ส่งเสริมให้ผู้เรียนได้เกิดการเรียนรู้	3.77	0.76	มากที่สุด
12. มีการจัดทำแผนการสอนได้อย่างเหมาะสมกับเนื้อหาวิชา	3.97	0.74	มากที่สุด
13. เนื้อหาวิชาที่จัดให้เรียนแต่ละภาคเรียนมีความสัมพันธ์กับระยะเวลาที่กำหนดในแต่ละภาคเรียน	3.71	0.87	มากที่สุด
14. เนื้อหาของแต่ละรายวิชาที่จัดให้เรียนมีความทันสมัยและ สอดคล้องกับสภาพการณ์ของสังคมในปัจจุบัน	4.07	0.77	มากที่สุด
15. มีการเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้แสดงความคิดเห็นต่อการเรียน การสอนในแต่ละรายวิชา	4.11	0.72	มากที่สุด
16. การจัดการเรียนการสอนเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ	3.97	0.75	มากที่สุด
17. การเรียนการสอนเน้นการมีส่วนร่วมของนักศึกษา	3.93	0.78	มากที่สุด
18. การจัดการเรียนการสอนส่งเสริมให้นักศึกษาฝึกคิดอย่างเป็นระบบ และมีเหตุผล	3.96	0.83	มากที่สุด
19. มีการใช้วิธีการสอนที่กระตุ้นให้นักศึกษาเกิดความคิดสร้างสรรค์	3.76	0.88	มากที่สุด
20. มีการจัดกิจกรรมที่สอดคล้องกับเนื้อหาวิชา	4.04	0.77	มากที่สุด
ค่าเฉลี่ยรวมด้านการจัดการเรียนการสอน	3.96	0.83	มากที่สุด
ค่าเฉลี่ยรวมรวมทั้ง 2 ด้าน	4.07	0.65	มากที่สุด

นักศึกษา ทำให้นักศึกษาได้ซึมซับความรู้ ความคิด ของ อาจารย์ผู้สอนไว้เป็นแบบอย่าง ดังที่ ศรีสกุล จารุจินดา⁷ กล่าวว่า ครูแพทย์ย่อมมีบทบาทสำคัญในการสร้างศิษย์ ให้เป็นแพทย์ที่ดี ฉะนั้น สิ่งที่ครูแพทย์ทุกคนควรจะได้ ทำความเข้าใจเป็นเบื้องต้นก็คือ ภาระหนักถึงบทบาท และหน้าที่ของการเป็นครู สามารถปฏิบัติตนให้เป็น แบบอย่างของครูแพทย์ที่ดีตลอดเวลา ครูแพทย์จะ ต้องมีความรู้ ความเข้าใจเชิงวิชาการ และมีความเป็น เลิศในเชิงวิชาการทางการแพทย์ สามารถประยุกต์ใช้ หลักวิชาครูในการจัดการเรียนการสอนทางการแพทย์ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ และที่สำคัญก็คือจะต้องปลูก ฝังศรัทธาแห่งความเป็นครูให้บังเกิดเพิ่มขึ้นในตนเอง ตลอดไป ซึ่งสอดคล้องกับ พัทธภรณ์ พสุวัต¹ กล่าวว่า ผู้มีสมรรถภาพทางด้านวิชาสามัญ วิชาเฉพาะ และวิชา อาชีพครูเป็นอย่างดี ต้องเป็นผู้มีสมรรถภาพในด้าน ความรู้ความเข้าใจในเนื้อหาวิชา มีสมรรถภาพในการ สอนเป็นอย่างดี โดยนำหลักจิตวิทยา มาประยุกต์ใช้ได้ อย่างเหมาะสม สามารถจัดกิจกรรมการเรียนการสอนได้ อย่างเหมาะสมกับความต้องการของนักเรียนและสภาพ สังคม มีเทคนิคในการสอนนักเรียนให้เกิดการเรียนรู้ได้เร็ว มีความสามารถในการนำวิธีการวัดและประเมินผลการ สอน ตลอดจนนำมาผลมาปรับปรุงการสอน

อีกทั้งอาจารย์ผู้สอนควรสอดแทรกเนื้อหาหรือ กิจกรรมที่ส่งเสริมคุณธรรมและจริยธรรมในการเรียน การสอนในแต่ละรายวิชา จะทำให้ผู้เรียนเกิดทักษะใน การเรียนรู้ ทักษะในการแก้ปัญหา เป็นผู้มีความรู้และ จริยธรรมในตนเองและวิชาชีพ รวมทั้งอาจารย์ผู้สอนควร สอนเนื้อหาวิชาให้ครอบคลุมตามที่หลักสูตรกำหนดให้ เหมาะสมในแต่ละรายวิชาทั้งภาคทฤษฎีและภาคปฏิบัติ ซึ่งวิธีการเรียนการสอนที่หลากหลายนี้จะช่วยกระตุ้นให้ นักศึกษาแพทย์เกิดความต้องการที่จะเรียนรู้ในรายวิชานั้น ๆ ดังที่ วินัย วีระวัฒนานนท์³ กล่าวว่า การจัดการ ศึกษาในระดับอุดมศึกษาควรจะต้องจัดการเรียนการ สอนให้สอดคล้องกับเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในภาวะปัจจุบัน ดังนี้ 1) เนื้อหาในการเรียนการสอนต้องเป็นความรู้เกี่ยวกับตนเอง ชุมชนและภูมิภาค เศรษฐกิจ สังคม วัฒนธรรม สิ่งแวดล้อมและภูมิปัญญาท้องถิ่น 2) การจัดเนื้อหา

การเรียนหรือองค์ความรู้ในหลักสูตรแต่ละสาขาจะต้อง บูรณาการ มีความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน รวมทั้งสัมพันธ์ กับชีวิตมากยิ่งขึ้น 3) การเรียนการสอนต้องมุ่งสร้าง คุณธรรมและจริยธรรมโดยสอดแทรกอยู่ในทุกสาขาวิชา ให้มากขึ้น 4) กระบวนการเรียนการสอนจะต้องสร้างให้ คนมีปัญหา รู้จักคิด รู้จักใช้เหตุผล ปรับพฤติกรรม การ สอน และมีการตรวจสอบติดตามการทำงานของอาจารย์ ซึ่งสอดคล้องกับ ดร.ประภาศรี พรหมประกาย กล่าวว่า การผลิตบัณฑิตให้เป็นผู้ที่มีลักษณะอันพึงประสงค์ นอกจากจะอาศัยกระบวนการ/กลวิธีที่จะช่วยให้เกิดการ พัฒนา โดยการสอดแทรกคุณธรรมจริยธรรมในการเรียน การสอนด้วยการใช้กระบวนการเรียนรู้ร่วมกันระหว่าง อาจารย์ และนักศึกษาเพื่อก่อให้เกิดการเรียนรู้ร่วมกัน ด้วยการบูรณาการคุณธรรมเข้ากับศาสตร์ของวิชาที่สอน

ด้านการจัดการเรียนการสอน จากการศึกษา

พบว่า ทศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปรีคลินิกต่อการ จัดการเรียนการสอน หลักสูตรแพทยศาสตรบัณฑิต คณะ แพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล โดยรวมมีความเหมาะสม อยู่ในระดับมากที่สุด ทั้งนี้เนื่องมาจากการจัดการเรียนการ สอนของคณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาลเน้นผู้เรียนเป็น สำคัญ ดังนั้น อาจารย์ผู้สอนจึงเปิดโอกาสให้นักศึกษาได้ แสดงความคิดเห็นต่อการเรียนการสอนในแต่ละรายวิชา และเนื้อหาของแต่ละรายวิชาที่จัดให้เรียนมีความทันสมัย และสอดคล้องกับสภาพการณ์ของสังคมในปัจจุบัน ดังที่ ไชยยศ เรืองสุวรรณ² ได้ให้แนวคิดถึงหลักการออกแบบ การสอนไว้ว่า ต้องเตรียมผู้เรียนให้มีความพร้อมที่ จะเรียน สร้างความสนใจให้เกิดกับผู้เรียนด้วยการ ชี้แนะ ให้ผู้เรียนทุกคนมีส่วนร่วมในการจัดการเรียนการ สอนทุกครั้ง ควรเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้ปรับปรุงแก้ไข ผลงานของตนเอง และต้องให้ผู้เรียนได้กระทำซ้ำ ๆ หรือฝึกฝนเพื่อให้เกิดความชำนาญการ ซึ่งสอดคล้องกับ พันธุ์ศักดิ์ พลสารมัย และคณะ⁵ กล่าวว่า มหาวิทยาลัย ควรจัดหลักสูตรเพื่อเปิดโอกาสให้ผู้เรียนได้เรียนรู้ทักษะ การแสวงหาความรู้ด้วยตนเอง ส่งเสริมให้เกิดความ คิดสร้างสรรค์ การคิดอย่างมีวิจารณญาณ เพื่อพัฒนา ศักยภาพของผู้เรียนไปจนถึงขีดสุด

อีกทั้งเนื้อหาทฤษฎีวิชาที่จัดให้เรียนมีมาก ในขณะที่เวลาใช้สอนน้อยและวิธีการสอนยังขาดการกระตุ้นให้นักศึกษาแพทย์เกิดความคิดสร้างสรรค์ ดังที่ สมหวัง พิธิยานุวัฒน์^๖ กล่าวว่า การจัดรูปแบบ และวิธีการสอนที่หลากหลายเหมาะสมกับธรรมชาติเนื้อหาและระดับของผู้เรียน ลดการบรรยาย เน้นกิจกรรมที่ส่งเสริมพัฒนาผู้เรียน จัดกระบวนการพัฒนาทักษะและเทคนิคการสอนของอาจารย์ให้สามารถดำเนินการสอนตามหลักการเรียนรู้แบบเน้นผู้เรียนเป็นสำคัญ ส่งเสริมให้มีการใช้สื่อประกอบการเรียนการสอนมากขึ้น ซึ่งสอดคล้องกับพระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ ฉบับที่ 3 พ.ศ. 2553¹⁰ ซึ่งระบุไว้ในมาตรา 22 ว่าการจัดการศึกษาต้องยึดหลักว่าผู้เรียนทุกคนมีความสามารถเรียนรู้และพัฒนาตนเองได้ และถือว่าผู้เรียนมีความสำคัญที่สุด กระบวนการจัดการศึกษาต้องส่งเสริมให้ผู้เรียนสามารถพัฒนาตามธรรมชาติและเต็มตามศักยภาพ และมาตรา 24 (2)(3) ระบุว่า การจัดกระบวนการเรียนรู้ต้องให้ผู้เรียนสามารถฝึกทักษะ กระบวนการคิด การจัดการ การเผชิญสถานการณ์ และการประยุกต์ความรู้มาใช้เพื่อป้องกันและแก้ไขปัญหา และมีการจัดกิจกรรมให้ผู้เรียนได้เรียนรู้จากประสบการณ์จริง ฝึกการปฏิบัติให้ทำได้ คิดเป็น ทำเป็น รักการอ่านและเกิดการใฝ่รู้อย่างต่อเนื่อง

ทั้งนี้ คณะฯ ควรสนับสนุนให้อาจารย์ผู้สอนแทรกเนื้อหาจริยธรรมระหว่างการสอนและปฏิบัติงาน ควรคัดเลือกเนื้อหาที่ยากและสำคัญเพื่อสอนในห้องเรียนและสำหรับเนื้อหาอื่น ๆ ควรพัฒนาสื่อช่วยสอนสำหรับการเรียนรู้ด้วยตนเอง นอกจากนี้ควรจัดการอบรมพัฒนาวิธีการสอนเพื่อสร้างบรรยากาศที่น่ายินดีและกระตุ้นให้ผู้เรียนเกิดความคิดสร้างสรรค์

ข้อเสนอแนะสำหรับการทำวิจัยครั้งต่อไป

ควรศึกษาทัศนคติของนักศึกษาแพทย์ชั้นปริคณีกต่อการจัดการศึกษา คณะแพทยศาสตร์ศิริราชพยาบาล แบบสนทนากลุ่ม (Focus Group) เพื่อให้ได้ข้อมูลที่สำคัญในการพัฒนาด้านอาจารย์ผู้สอนและการจัดการเรียนการสอนอย่างลึกซึ้ง

เอกสารอ้างอิง

1. จันทร์เพ็ญ หงษ์ทอง. สภาพแวดล้อมที่เกี่ยวข้องกับการจัดการศึกษาของคณะแพทยศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ตามทัศนะของนิสิตแพทย์. ปรินุญญาหมบัณฑิต ก.ศ.ม. (การอุดมศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ.2545.
2. ไชยยศ เรื่องสุวรรณ. (2533). เทคโนโลยีการสอน. การออกแบบและพัฒนา. กรุงเทพฯ : โอเดียนสโตร์ 2533.
3. ณัฐพล พุ่มชมพู. ทัศนะของนิสิตที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนคณะวิศวกรรมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ องค์กรกษ. ปรินุญยานิพนธ์ ก.ศ.ม. (การอุดมศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ.2546.
4. พัชราภรณ์ พสุวัต. การศึกษาสมรรถภาพความเป็นครูของนักศึกษาฝึกสอน คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยรามคำแหง. โครงการวิจัยภาควิชาหลักสูตรและการสอน (คณะศึกษาศาสตร์: มหาวิทยาลัยรามคำแหง, 2533; หน้า 19-20.
5. พันธุ์ศักดิ์ พลสารัมย์. รายงานการวิจัยเอกสาร เรื่องการพัฒนากระบวนการเรียนรู้ในระดับปริญญาตรี. กรุงเทพฯ : ทบวงมหาวิทยาลัย 2543
6. ศิริชัย กาญจนวส. การเลือกใช้สถิติที่เหมาะสมสำหรับการวิจัย. กรุงเทพฯ : ศูนย์หนังสือพาลงกรณ์ มหาวิทยาลัย 2537
7. ศรีสกุล จารุจินดา. แพทยศาสตร์ศึกษา. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2557, จาก <http://pioneer.netserv.chula.ac.th/~boonnart/teachrol.html>
8. สมหวัง พิธิยานุวัฒน์. รายงานบทสรุปสำหรับผู้บริหารโครงการศึกษาวิจัยเรื่อง การปฏิรูปการเรียนการสอนระดับอุดมศึกษา. 2552 หน้า 10-16, กรุงเทพฯ : ทบวงมหาวิทยาลัย
9. สำนักงานคณะกรรมการอุดมศึกษา. ประกาศกระทรวงศึกษาธิการ เรื่องกรอบมาตรฐานคุณวุฒิระดับอุดมศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2552.
10. สำนักงานรับรองมาตรฐานและประเมินคุณภาพการศึกษา (องค์การมหาชน). พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ พ.ศ. 2542 แก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2545 และ (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2553. สืบค้นเมื่อ 10 ตุลาคม 2557, จาก <https://www.mwit.ac.th/~person/01-Statutes/National Education.pdf>
11. สุพรรณิ เพชรระ. ทัศนะของนิสิตที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนคณะวิทยาศาสตร์ศาสตร์ มหาวิทยาลัยทักษิณ วิทยาเขตพัทลุง. ปรินุญยานิพนธ์ ก.ศ.ม. (การอุดมศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ.2552.
12. สุพรรณิษา เป็นกลัด. ทัศนะของนักศึกษาที่มีต่อการจัดการเรียนการสอนวิชาคอมพิวเตอร์ของคณะวิทยาศาสตร์และเทคโนโลยีมหาวิทยาลัยราชภัฏสวนสุนันทา. ปรินุญยานิพนธ์ ก.ศ.ม. (การอุดมศึกษา). กรุงเทพฯ: บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ พ.ศ. 2554.
13. วินัย วีระวัฒนานนท์. ความจำเป็นที่ต้องปรับตัวของ การอุดมศึกษา ในอุดมศึกษาในศตวรรษที่ 21. เอกสารประกอบการสัมมนาวิชาการ. กรุงเทพฯ : พรินต์โพร, 2542.